

Terénní výzkum

Terénní výzkum základ socio-kulturní antropologie

- V kulturní antropologii je terénní výzkum klíčový. Základní data nezískáváme v laboratořích, ale od živých bytostí. Antropolog odchází žít do jiné kultury. Usazuje se v neznámém prostředí, a pokud se mu daří, jeho status se postupně proměňuje z nemotorného vetřelce v přátelského cizince. V ideálně případě mluví, nebo se naučí mluvit místním jazykem, nevyhnutelně se však musí spoléhat na druhé v roli učitelů, tlumočnicků a informátorů... Výzkumník participuje na všech aktivitách podle svých možností a podle toho, co mu jeho hostitelé dovolí. Pozoruje všechno, co může, z nekonečného řetězce událostí a spleti vztahů, které jej obklopují. Mapuje, vyptává se, zaznamenává, fotografuje, žertuje, truchlí, a opíjí se na místních oslavách.*

(Fried, Morton, H. 1968. ed., Readings in Anthropology: Cultural Anthropology. New York: Thomas Y. Crowell, s. 136).

quality

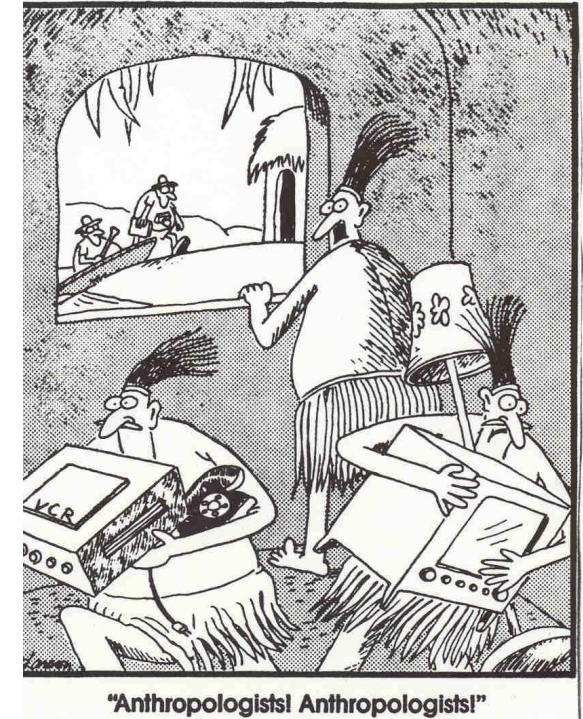
Základní charakteristiky kvalitativního výzkumu

- Kvalitativní výzkum usiluje o **hlubší porozumění** společenským fenoménům, než poskytují kvantitativní metody.
- Orientuje se na pochopení **smyslu** jednajících sociálních subjektů.
- Sleduje **složité sociální jevy** jako celky, snaží se pochopit a popsat jejich složitou a komplexní povahu.
- Preferuje **přírozeně se vyskytující data**.
- **Výzkum** spojený s **generováním hypotéz** než s testováním předem dané hypotézy.
- Vyžaduje jasně definovanou teoretickou perspektivu – vždy vychází z **teorie**.
- **Metoda je neoddělitelná od teorie**.

Terénní výzkum

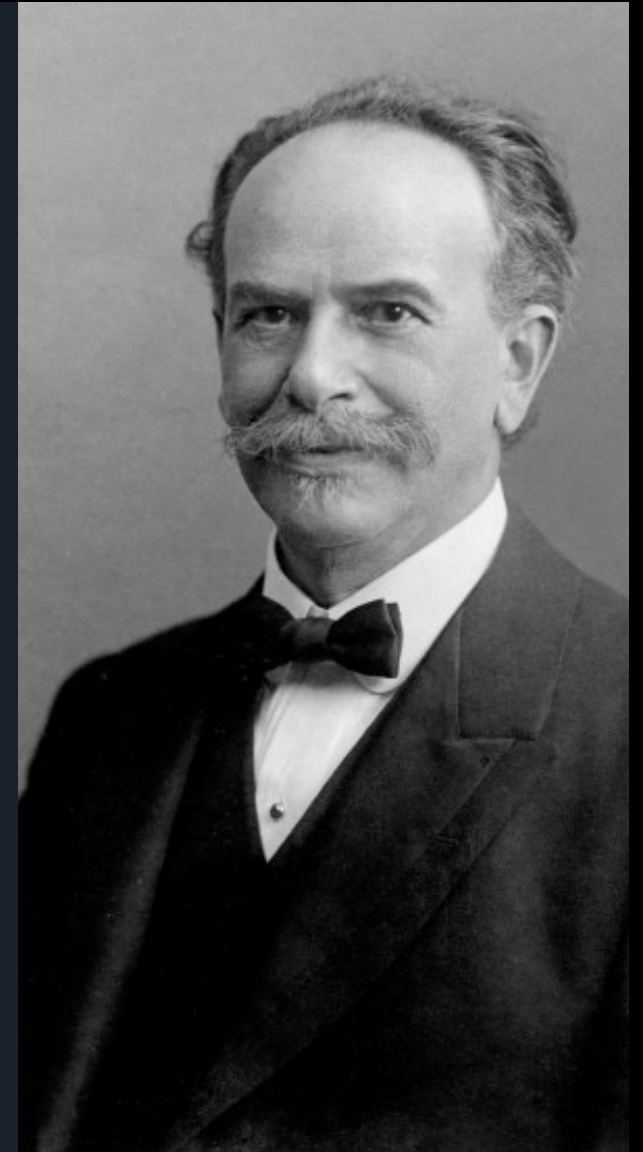
- Způsob práce antropologa, kdy jsou data vytvářena bezprostředním kontaktem s lidmi, které zkoumáme - sběr dat v přirozeném prostředí. Zkoumá význam, smysl, který realitě osoby přisuzují.
- Předpokládá se, že badatel stráví delší dobu se zkoumanou společností a bude se účastnit aktivit, které se tam odehrávají - navázání dlouhodobějšího vztahu se zkoumanými lidmi.
- Nižší úroveň strukturovanosti, vzájemný respekt - etika, nestrannost a flexibilita / improvizace
- Výzkumná strategie využívající převážně kvalitativní metody (zúčastněné pozorování, interview, archivní prameny apod.)
- Primární a sekundární zdroje dat

Historie terénního výzkumu v antropologii

- Terénní výzkum vznikl jako metoda výzkumu exotických společností bez písemné tradice.
- Franz Boas - zakladatel kulturní antropologie v USA
- Prosazoval dlouhodobý terénní výzkum a znalost jazyka
  - TV u Inuitů a Kwakiutlů
  - Princip kulturního relativismu
- Bronislaw Malinowski - zakladatel sociální antropologie ve VB
- Prosazoval dlouhodobý terénní výzkum TV na Trobriandských ostrovech v Melanésii (1914-1918) -native's point of view"

Co je terén?

Klasická antropologie/etnografie – deskriptivní, objektivistická:

- exotická, vzdálená společenství - imperialistická
- vesnické společenství - nacionální

Postmoderní obrat – 60. léta 20. stol. – transformace antropologie

- moderní, západní společnosti, město
  - celá škála metod, interdisciplinarita
  - kritika – zánik disciplíny? TRANSKULTURNÍ A TRANSNACIONÁLNÍ, čemuž se přizpůsobuje také TV TEKUTÉHO SVĚTA.
  - Kritika kulturního relativismu - předpokladu hodnotové neutrality a axiomu radikální odlišnosti (exotizace)
-
- Kritika vztahu mezi kulturou a prostorem (stacionárního výzkumu) - problémově vymezený „terén“ (sledujeme téma, ne místo) - multi-sited ethnography - antropologie přestává být zaměřena na exotického Jiného (poslušně sedícího na místě v totalitě uzavřené kultury) a přiklání se ke studiu současného propojeného světa. – MULTIMÍSTNÁ A KOLABORATIVNÍ ETNOGRAFIE
  - Přehodnocení role antropologa – antropologie je reflexivní nikoliv objektivní - NEPŘÍTOMNOST ETNOGRAFA V TEXTU – nutná POZICIONALITA – REFLEXIVNÍ OBRAT

Typy terénního výzkumu:

Základní výzkum

- výzkum uskutečňovaný za účelem získání nových vědomostí a poznatků o člověku a společnosti

Aplikovaný výzkum

- také získává nové poznatky, ale je zaměřen na využitelnost či uplatnitelnost v praxi
- Striktní rozdělení není možné, tato dichotomie často kritizována.

Co je kvalitativní výzkum?

nenumerické šetření založené na analýze různých interpretací sociální reality

cílem je porozumění lidem v sociálních situacích

výzkumník vytváří nové hypotézy, popř. teorie

využití induktivní logiky

preferance některých metod a pramenů (pozorování, interview, texty a dokumenty, audio-vizuální záznamy)

Nutnost zajistit validitu – platnost/pravdivost

Klady a zápory kvalitativního výzkumu

- + získává podrobný popis
- + zkoumá v přirozeném prostředí
- + umožňuje studovat procesy
- + navrhuje teorie
- + reaguje na místní situace a podmínky
- + klade důraz na kauzalitu
- + Validita = míra přesnosti popisu zkoumaného sociálního jevu (resp. pravdivost, věrohodnost)
  - vysoká
- získané poznatky nemusí být zobecnitelné
- vytváření predikátů je nespolehlivé
- ověřování hypotéz a teorií je obtížné
- sběr a analýza dat je extrémně časově náročná
- výsledky jsou snadněji ovlivnitelné výzkumníkem
- Reliabilita = míra shody, se kterou mohou různí pozorovatelé opakovaně dosáhnout obdobných výsledků v rámci téhož výzkumu (resp. opakovatelnost výzkumu) - nízká

Jak zajistit validitu ?

- Zvyšování důvěryhodnosti / pravdivosti:
  - 1, interní nebo externí audit (ověření kolegy či vedoucím výzkumu)
  - 2, kvalitní terénní výzkum (více dat a delší pobyt v terénu), triangulace dat, metod, teorií
  - 3, negativní případy (jejich aplikace a zpracování)
  - 4, zpětná vazba od subjektů výzkumu (názory na teorii)

Design a fáze terénního výzkumu u exotického "cizího" nebo "blízkého"

- Stanovení výzkumné otázky, určení lokalit, výzkumného vzorku
- Teoretická příprava – ukotvení, zarámování
- Určení zdrojů etnografických dat a postup jejich získání
- Příprava na terénní výzkum
- Pobyt v terénu a sběr etnodat
- Postup při analýze a interpretaci dat
- Zveřejnění výsledků

Outsider vs. Insider ve výzkumu
Alfred Schütz – Stranger, Homecomer

Kulturní šok

- V místech, kde selhává naše kulturní kompetence (odlišné klima, hygienické normy, stravovací návyky)
- KŠ se dostavuje s odstupem, až 20 % antropologů
- Psychická dezorientace a stres, frustrace, pocit nechtěnosti, osamělost
- 4 fáze: idealizace místa pobytu, krize – frustrace, úzkost, překonání krize, získání kulturní kompetence.
- Reintegrační šok - reverzní šok navrátilce

Tab. 19: Vybrané symptomy kulturního šoku

Stesk po domově
Velká potřeba spánku
Přehnaná hygiena
Nenávist k lidem z hostitelské země
Ztráta schopnosti efektivně pracovat
Obava z tělesného kontaktu s obyvateli hostitelské země
Nevysvětlitelné záchvaty pláče
Pocit beznaděje a závislosti
Znuděnost

Fáze terénního výzkumu s akcentací rozhovorů

- 1, přiblížení a mapování
- 2, vstup do terénu a orientace
- 3, iniciace kontaktu – získávání informátorů
(osobních vazeb a otevřené výzvy,
sněhová koule, problém gatekeepera)
- 4, získávání dat/ teoretické nasycení,
zahlcení terénem, going native
- 5, ukončení kontaktu a uvolnění vazeb
- 6, zpětná reflexe a kontrola
- 7, realizace závěrečné zprávy

Don't wait up, I'm going out on field research
for about three years!

Role gatekeepera

ETICKÉ A PRÁVNÍ ASPEKTY

- Procedurální a aplikovaná etika
- Etické kodexy – Etický kodex CASA, Národopisná společnost, COHA
- Právní předpisy: Zákon na ochranu osobních údajů 101/2002 Sb., GDPR ochrana osobních údajů
  - Etické okruhy terénní výzkumu:
    - Odpovědnost tazatele vůči narátorovi
    - Odpovědnost tazatele vůči vlastní instituci a profesi
    - Odpovědnost tazatele vůči veřejnosti
- Hlavní zásadou je respekt k narátorovi jakožto dárci životního příběhu a upřímný zájem o pamětníka a příběh.
- Vyvarovat se manipulace, nepravd, démonizace, touze po senzaci, zneužití příběhu, „tvrdého“ dotazování apod.
- Anonymizace – ano nebo ne?, udělení souhlasu narátora.
  - Kauza – Belfastský projekt 2001, Rik Scars 1993.

Pozorování –
ne/zúčastněné,
zjevné vs.
skryté

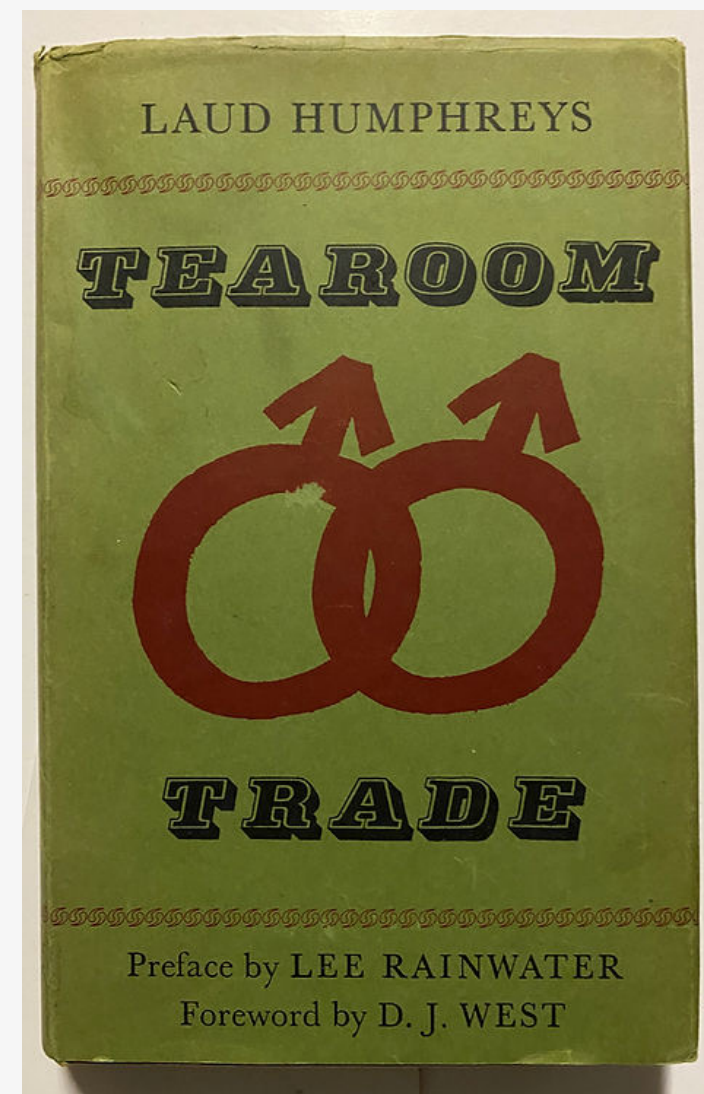

Skryté pozorování – příklad eticky sporného výzkumu

- 38 % nebylo ani homosexuálně, ani bisexuálně orientovaných
- 44 % bylo ženatých a žilo spořádaným až ukázkovým rodinným životem, u velké části z nich však sex s manželkou skončil po porodu posledního dítěte.
- 24 % tvořili bisexuálové rovněž žijící ve spořádaném manželství
- 24 % bylo homosexuálně orientovaných latentně
- 14 % manifestně, přičemž jenom těchto 14 % odpovídalo stereotypu, který panoval ve veřejnosti.

ZÚČASTNĚNÉ POZOROVÁNÍ

"Zúčastněné pozorování je způsob získávání dat, kdy se musíme ponořit do cizí společnosti, odstříhnout se od vlastní, uzávorkovat svůj život a být co nejbliž lidem, které zkoumáme, abychom byli svědky toho, jak reagují na různé životní situace.", (Goffman, Erwin 1989. On Fieldwork, Journal of Contemporary Ethnography 18/123: 125)

- klasická metoda kvalitativního výzkumu, s kořeny v antropologii a sociologii
- dnes se využívá napříč mnoha obory
- často je chápána jako synonymum terénního výzkumu (není ovšem jedinou metodou/technikou, musí být součástí?)
- umožňuje sledovat sociální konstrukci fenoménů v každodenní sociální realitě zkoumaných populací
- umožňuje sledovat sociální procesy a vztahy přímo tam, kde se utváří a přetváří
- umožňuje porozumět sdíleným významům v pozadí zjevného jednání
- umožňuje porozumění „pohledu aktérů“
- při této časově náročné metodě se výzkumníci po určitou dobu účastní interakcí, rituálů, událostí, abychom získali vhled a porozumění
- měkké dovednosti – jazykové, pozorovací (“antropologické oko“)
- Schizofrenie – být jeden z nich vs. odstup

Poznámky, záznamy, deník

Pro zúčastněný výzkum je klíčová technika tzv. terénních poznámek a záznamů – přeložení pozorování do textové podoby – v terénu i mimo – každý den

Terénní poznámky nejsou „objektivní zápisy či popisy skutečnosti“, jde o interpretace reality – jsou selektivní, subjektivní (ich forma), nelze zapsat vše

Vše, co je relevantní (kuchařka neexistuje) – i to, o čem soudíme, že si lehce zapamatujeme – Nejčastěji se jedná o:

- různá vodítka, které nám posléze umožní „vybavit si“, co jsme pozorovali (např. kdo byl přítomen, co bylo řečeno atd.)
- útržky zápisků a zápisky významných slov, slovních spojení či krátkých výpovědí
- chronologie
- dílčí popisy podstatných detailů
- stručné reprezentace konverzací
- dílčí interpretace naše i aktérské
- je důležité v poznámkách rozlišovat aktérské vědění a reprezentace a naše vlastní
- vlastní pocity či smyslové zakoušení pozorovaných situací – možnost zvláštního deníku
- komu patří etnodata?

A photograph of five business professionals standing in a hallway, viewed from behind, waiting for an elevator. They are dressed in professional attire: three men in suits and two women in business dresses. The scene is dimly lit, with light coming from the elevator doors. The text is overlaid in white, sans-serif font.

Praxe cizosti a minimalizace
přítomnosti. Jízda výtahem.
Stefan Hirschauer

DOTAZOVANÍ A TAZATEL/KA V INTERAKCI

- Rozdílné role – narátor jako dárce, tazatel jako příjemce.
- Tazatel – odborná průprava, profesionalita
- Narátor – spontánnost, upřímnost, otevřenost.
- Vytvoření důvěry.
- V rozhovoru nejde jen o vztah narátor – tazatel – budoucí čtenář, hodnotitel (společnost).
- Rozhovor probíhá v přítomnosti (politická, společenská situace, medializovaná realita), směřuje i do budoucnosti.
- Uvědomění si vlastní subjektivity!
- Sekundární traumatizace, tabu, internacionální výzkum.

NARATIVNÍ ROZHOVOR

Autor **Fritz Schütze** (1944)

- Volný, hloubkový rozhovor – dvě fáze narativního rozhovoru
  - Metodologické kroky:
    - Příprava rozhovoru
    - Průběh a nahrávání
      - Transkripce
  - Analýza a interpretace

PRŮBĚH ROZHOVORU

- seznámení s projektem, udělení souhlasu
- vlastní životní příběh
- nevstupovat do rozhovoru vlastními názory
- tiše a trpělivě naslouchat
- nehodnotit, nemoralizovat, nebagatelizovat
- podporovat a pomáhat
- příliš do rozhovoru nezasahovat – důležité jsou i asociace narátora, i to co narátor neřekne (přerušeni pouze při vybočení z celé tematiky rozhovoru)
- příliš mnoho otázek škodí
- druhá fáze – zaměřená na nesrovnalosti a tematické okruhy – stále snaha udržet narativní charakter rozhovoru.

Vhodně kladené otázky

otevřené otázky – Jak?, Proč? Jakým způsobem?, Co si o tom myslíte?, Jak jste to vnímal?, Jak jste prožil...?, Vzpomínáte si na...?

otázky rozvíjející vyprávění narátora – Zmínil jste..., Vyprávěl jste..., Můžete přiblížit? apod.

projevovat zájem o příběh a emoce pamětníka

aktivní naslouchání – citoslovci, neverbální komunikací, sumarizace vlastními slovy

chvilky ticha – vyčkat a v klidu zopakovat otázku, položit ji jinak

neptáme se pouze po faktech, zajímá nás narátorovo osobní stanovisko, jeho vzpomínka, prožitek

ŠPATNĚ KLADENÉ OTÁZKY A DALŠÍ ÚSKALÍ VEDENÍ ROZHOVORU

- Zjišťovací, uzavřené otázky - odpověď ano/ne – Zažil jste rok 89?, A po škole jste šel pracovat?, Potom jste se oženil?
- Mnohočetné otázky – „V tom samém roce jste také dokončil školu? Kde jste potom pracoval? A jak jste se uplatnil?“
- Návodné a sugestivní otázky – „Měl jste někdy pocit, že...“
- Konfrontační otázky, hodnocení, moralizování, bagatelizace – „Litoval jste někdy...“
- Opravování narátora – chybně uvedené údaje – jména, data...
- Nechat narátora domluvit.
- Dokončování výpovědí za narátora.
- Nepřizpůsobení otázky narátorovi.
- Dobrá znalost tématu – v rozhovoru opora pro narátora.
- Nutno udržet pozornost.
- Technická příprava.
- Empatická neutralita.
- Ovlivnění průběhu a obsahu rozhovoru:
- Uvedením, Osobností gatekeepera, Osobností tazatele – gender, věk, Vztahem narátora a tazatele, Aktuálním rozpoložením narátora, Kulturní odlišností - např. binacionální vědecké týmy.

VÝZKUMNÝ
DENÍK/PROTOKOL/KARTA
NARÁTORA

- Deník: Způsob seznámení, trvání, místo kontaktu, přítomnost třetí osoby, přerušení, osobnost informátora, pocity, krize v rozhovoru, sympatie – antipatie, mimoslovní projevy, tabu a citlivá témata, vybavení domácnosti, neobvyklé události apod.
- Protokol: Záznam o rozhovoru – formální stránka konkrétního rozhovoru
- Karta narátora: Chronologický obsah rozhovoru a biogram, všechny rozhovory s pamětníkem - Usnadňuje orientaci nezasvěcenému badateli, pro Archiv, sbírku.

TRANSKRIPCE ROZHovorŮ

- přesný smysl a obsah rozhovoru;
- stylistická a jazyková specifika narátora;
- pod čarou by mohla být poznámka o mimořádných událostech;
- přepis by měl rezignovat na zachycení defektů ve výslovnosti a výplňkových slov???
- popsat mimoslovní zvukové projevy (smích, pláč apod.)
- přepis není redakcí rozhovoru
- vynechaná místa - „[...]“
- doplněná slova - „[smích]“
- nesrozumitelná slova - „(----)“
- Program F4, Listen N Write!, GoodTape,

Zdarma:

<https://goodtape.io>

<https://www.speechmatics.com>

<https://my.sonix.ai/>

<https://app.trint.com/>

<https://console.cloud.google.com/speech/transcriptions/>

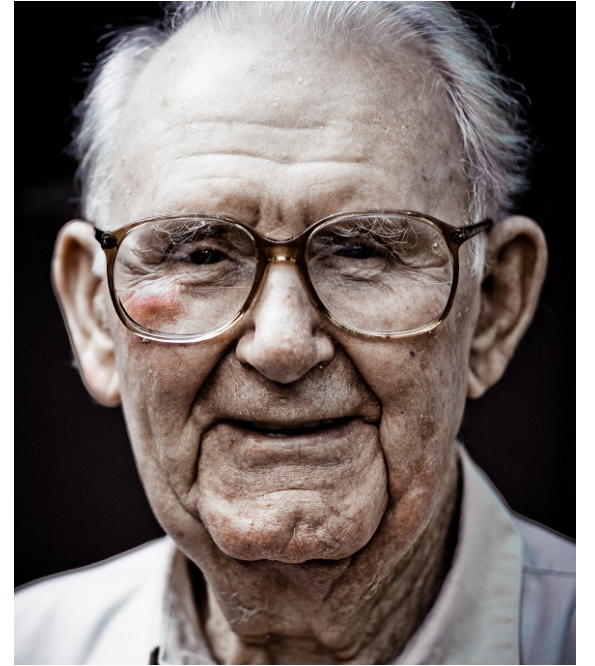
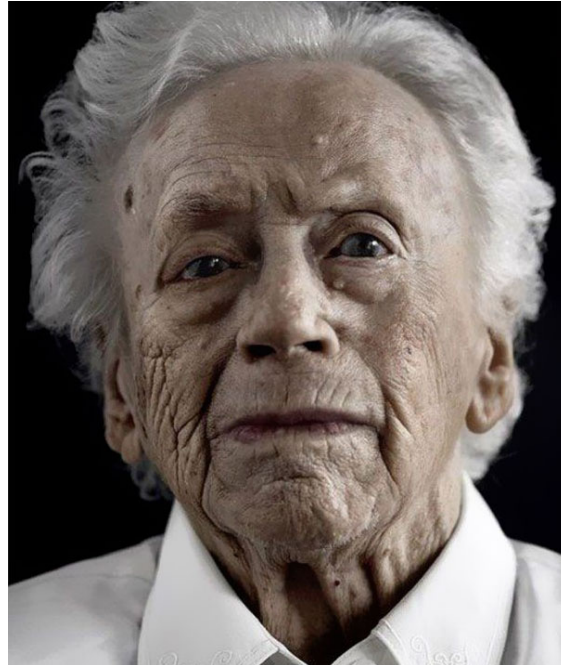
<https://condens.io/>

<https://www.plainscribe.com/>

<https://cesky.ai/>

<https://openai.com/research/whisper>

Identita výzkumníka/ce

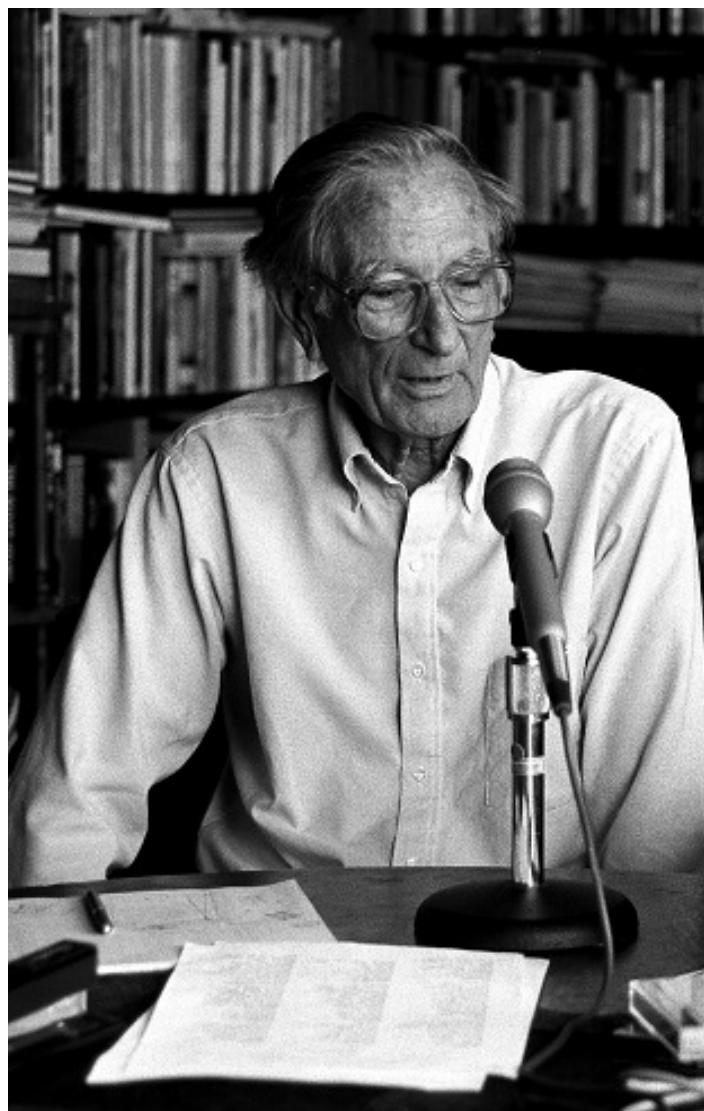
Identita informátora/ky

Ovlivnění rozhovoru prostředím

Způsob záznamu

Doporučená literatura

- **Denzin, N. K.; Lincoln, Y. S. (ed.).** *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks : Sage, 2003.
- **Disman, M.** *Jak se vyrábí sociologická znalost : příručka uživatele*. Praha : Karolinum, 2011.
- **Flick, U.; Kardorff, E.; Steinke, I.** *Qualitative Forschung : ein Handbuch*. Reinbek bei Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2010.
- **Hendl, J.** *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2008.
- **Miovský, M.** *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha : Grada Publishing, 2006.
- **Silverman, D.** *Ako robiť kvalitatívny výskum : praktická príručka*. Bratislava : Ikar, 2005.
- **Silverman, D.** *Interpreting qualitative data : methods for analyzing talk, text, and interaction*. London : Sage, 2006.
- **Strauss, A.; Corbin, J.** *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice : Albert, 1999.
- **Vaněk, M.** *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.
- **Vaněk, M.; Mücke, P.; Pelikánová, H.** *Naslouchat hlasům paměti : teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : ÚSD AV ČR, 2007.
- **Vaněk, M.; Mücke, P.** *Třetí strana trojúhelníků : Teorie a praxe orální historie*. Praha : FHS UK, ÚSD AV ČR, 2011.